УДК 811

© 2011 **Князян М. О. (Одеса)**

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПІСНІ ПРО КОХАННЯ: СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ВІДОБРАЖЕННЯ ПОЧУТТІВ

Розкриті результати дослідження вживання стилістичних засобів описання емоційного стану людини в українському фольклорі (піснях про кохання). Здійснено порівняльний аналіз використання тропів і фігур при відображенні позитивних і негативних почуттів.

Ключові слова: *стилістичний засіб, метафора, епітет, градація.*

Пісні протягом століть були важливим чинником виховання смисложиттєвих цінностей у молодого покоління, забезпечуючи духовну єдність і цілісність українського народу, активність життєтворчості, національну гідність. Проблема розкриття різноманітності стилістичних прийомів, що вживаються в усній народній творчості, а саме в українських народних піснях, пов'язана з такими важливими науковими завданнями, як висвітлення поетики народної творчості, здійснення теоретичного узагальнення щодо вживання лексико-стилістичних і граматико-стилістичних прийомів у творах українського фольклору. Це сприяє систематизації знань щодо використання стилістичних засобів у українській мові, розширення науково-лінгвістичного фонду з проблем класифікації тропів і фігур.

Дослідження наукових джерел із цього питання свідчить, що існують такі напрями вивчення стилістики пісенної творчості: теоретико-методологічний базис стилістики (М. Гуменний, О.Селіванова); класифікація стилістичних прийомів (І. Смущинська); поетичні виражальні засоби в українській мові (Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко). Поряд із цим, проблема розкриття своєрідності вживання стилістичних засобів у народних піснях, виявлення прийомів відображення кохання й пов'язаних із ним почуттів залишається поза уваги науковців, що й зумовило необхідність висунення такої мети статті: розкриття подібних і відмінних стилістичних засобів відображення почуттів в українських народних піснях про кохання.

Аналіз українських народних пісень свідчить, що в них позитивні емоції (кохання, щастя, внутрішнє піднесення) віддзеркалюються досить рідко. Переважає відображення суму, журби, відчаю – всього спектра негативних емоцій. У піснях зустрічаємо щире сподівання на радість, взаємне кохання, зустріч із близькими людьми. Наприклад, надія на щасливе сімейне життя розкривається в пісні "Дівчино-рибчино": перифрази в поєднанні з епітетами *серденько моє, люба та мила* засвідчують щирість почуттів і ніжність. Це відчуття світа й щастя посилюється паралельною конструкцією, яка відбиває сумісну працю чоловіка й жінки *(ти б строїв хатинку, я б помагала, ти б косив соломку, я б загрібала!)*.

Гама стилістичних засобів відображення негативних почуттів дуже широка. Серед цих почуттів у піснях найчастіше відбиваються печаль, біль, страждання від заздрощів та ненависті людей, їхньої зради, підступності. Так, у пісні "Болить моя головонька" знаходимо чимало стилістичних прийомів відбиття психологічного стану молодої дівчини, яка чекає на свого милого. Гіпербола *од вітру валюся* свідчить про неймовірні страждання дівчини, доведеної постійним очікування до безсилля. Коханого дівчина порівнює із сонцем, це підсилюється повтором *нема мого миленького (нема мого миленького, нема мого сонця,.. нема ж мого миленького, що карії очі)*. Безнадія, розчарування, сум висловлюються повтором *да вже ж мені не ходити*.

Є розповсюдженими в українських народних піснях метафори з елементом *серце*, що дозволяє підкреслити щирість і силу кохання, наприклад, *цілувала-милувала, до серденька пригортала* ("Ой, на гору козак воду носить"). Серце здатне й *побиватися* від страждання (пісня "Ой, там, за яром"): *Гей, б'ється, б'ється, ще й побивається моє серденько без тебе*.

Страждання загострює інтуїтивні передчуття, що відображається з використанням метафори, наприклад, *душа чує*: *Не будемо, серце, в парі, душа моя чує* ("Ой, на ставу, на ставочку"). Нещасливе кохання активізує не лише інтуїцію, але й творчу уяву тієї людини, яка кохає іншу. За допомогою гіперболічної метафори відбивається в пісні уявлення дівчини про чарівну сопілочку свого милого (з барвінку та рути, яку чути здалека): *Та в сопілочку грає… що сопілочка із барвіночку, а струни із рути. А струни із рути … Та як заграє на сопілочку, аж до мене чути!*.

Поряд із метафорою часто зустрічаються в українських народних піснях епітети, що вживаються або самі по собі *(коню мій,.. золотая грива, чистеє поле)* ("Ой коню, мій, коню"), або як перифрази. Опис зовнішності, як правило, передбачає вживання епітетів *білий (білі руки, біле личко)*, *чорнобровий, ясний, молодий*, а почуттів – *милий, коханий, єдиний*. Розповсюджене вживання слів із пестливими суфіксами, що дозволяє висловити сердечність, ласкавість, закоханість:

оченьками каренькими, брівоньками рівненькими, слізоньками дрібненькими (“Ой, на гору козак воду носить”).

Перифраза слугує передачі всього тепла, ніжності, відданості, що відчувають молоді люди. Як перифраз вживаються слова *орел, сокіл, світло, серце* тощо; ненависть, заздрість людей відображається за допомогою слів *вороги, воріженьки*. Наведемо деякі приклади: *сизокрилий орле* (“Йдуть корови із діброви”), *сизий орле* (“Ой, од моря та й до моря”), *світе мій ясний, світе мій прекрасний* (“Ой, вийду я на могилу” (ІІ варіант)), *серце-дівчино* (“Ой, зійди, зійди, ясен місяцю”), *серденятко моє* (“Ой, любив та кохав”), *моє миле серце* (“Червоная калинонька”), *серденько, рибонько, дорогий кришталю, моє золото* (“Сонце низенько, вечір близенько”), *козаче-соболю, дівчинонько мила* (“Козак од’їжджає), *соколоньку ясний, мій милий прекрасний* (“Птичка невеличка по полю літає”), *любая розмово* (“Ой, од моря та й до моря”), *вражі люди, наші воріженьки* (“В чистім полі криниченька”, “Ой, зійди, зійди, ясен місяцю”), *брехливії люде* (“Скрипливії ворітечка”).

Вживається перифраза й замість дієслів, наприклад, у пісні “Ой, одбила щука-риба” таке речення, як *утеряла дівчинонька в козаченька ласку*, вживається в значенні “стала немилою”, *підійду під ласку* – “сподобаюсь”, що дозволяє більш рельєфно розкрити розчарування, зневіру або, навпаки, захоплення, приваблення.

Персоніфікація має місце тоді, коли людина звертається до природних явищ (наприклад, місяця, калини, птаха) з проханням захистити кохану людину, передати їй свої почуття, нагадати про себе. Наприклад, люди звертаються, наче до живої істоти, до калини, катрану, зірки: *Калино-малино, чого в лузі стоїш, чого в лузі стоїш, чом не процвітаєш?* (“Калино-малино”), *Ой, не цвіти буйним цвітом, зелений катране* (“Ой, не цвіти буйним цвітом”), *Ой, ти зіронько та вечірняя, чом ти рано не зіходила?* (“Ой, ти, зіронько та вечірняя”), *Калино моя, чом ти не цвіла?* (“По той бік гора, по сей бік гора”). Персоніфікація *пересилала буйними вітрами* в поєднанні з метафорою, епітетами *(білими руками, дрібними сльозами, буйними вітрами)* і повтором відображає весь відчай дівчини, яка чекає свого милого: *Листоньки писала білими руками, а початувала дрібними сльозами. А початувала дрібними сльозами, а пересилала буйними вітрами*. Відчай і туга відображаються й у пісні “Ох, і закувала сива зозуленька”. Персоніфікація підкреслює журбу чоловіка, що *бере собі другу*, а не ту, яку кохає: його *серденько в тузі*, доля *заплакала*. На фоні цих почуттів за допомогою гіперболічної персоніфікації яскраво зображене море *(загралозастогнало синє море)*.

Найбільш розповсюдженими порівняннями в українських народних піснях є порівняння дівчини з голубкою, вишнею, калиною, вербою (що допомагає відобразити її красу й ніжність), а чоловіка – з орлом, дубом (це слугує описанню його сили, могутності, відваги). Так, у піснях

- “У сусіда хата біла” краса дівчини порівнюється із білим снігом, сама красуня характеризується епітетами *люба, мила, гарнесенька*: *Люба, мила дівчинонько, ой, яка ж ти гарнесенька, як сніжочок, білесенька!*,

- “Ой, любив та кохав” порівняння *собі дівчину мав,.. як у саду вишня* відбиває чарівність і тендітність молодої дівчини, яка не вийшла на побачення з хлопцем через *лихих людей та ворогів*,

- “Ой, ти, дівчино” дівчина, схожа на червону калину, дійсно прекрасна: *Ой, ти, дівчино – червона калино, як мені на тебе дивитися мило*.

Знаходимо й так звані процесуальні порівняння, коли порівнюється процес виконання певної дії. Наприклад, у пісні “Ой, на горі, на горі” дівчина висловлює свої страждання, стверджуючи, що лебедеві важко пливти проти течії, а їй – жити з немилим. Сила її горя підкреслюється й повторами дієприслівникових зворотів *проти води пливучи* та *із немилим живучи*: *Горе ж тому лебедеві, проти води пливучи. Ой, доле моя, доле, проти води пливучи. Проти води пливучи. А ще тяжче, а ще важче із немилим живучи. Ой, доле моя, доле, із немилим живучи. Із немилим живучи*.

Щастя й нещастя постійно змінюються. Але в піснях про кохання найчастіше має місце нещасне кохання. Трагедія цього відбивається за допомогою антитез, наприклад, метафоричної антитези: *наступає чорна хмара на білую хмару* (пісня “Наступає чорна хмара”). Молоді жаліються, що впустили своє щастя; це відображається метафорою *упустила я долю, упустила щастя, та вже ж його не піймаю* (пісня “Ой, вийду я на могилу” (ІІ варіант)). Велика сила почуттів передається антитезою *любив та й не взяв* у пісні “Ой, викопав я криниченьку”. Щирість почуттів хлопця до дівчини віддзеркалюється й за допомогою перерахування *(один веде за рученьку, другий за рукав, третій стоїть – серце болить)*. Паралельна конструкція з повтором *не жаль мені,.. ой жаль мені…* свідчить про щирість кохання молодого чоловіка, його безкорисливість і доброту. Він кохає в дівчині її добру душу, ніжність, відданість йому, кожну рису її обличчя, очі, руки: *Не жаль мені тих подарунків, що я дарував; ой, жаль мені тії пишні губки, що я цілував. Не жаль мені тії хустиночки, що я вирізав; ой, жаль мені тії білі ручки, що я пожимав. Не*

жаль мені тії перстенечки, що я купував; ой, жаль мені тії карі очі, що я милував. Антитеза віддзеркалює силу почуттів людини й можливість протистояти всьому злому й ворожому. В пісні "Ой, не шуми, луже, зелений байраче" молодий чоловік у відповідь на злобу, нероброзичливість сусідів, заздрість яких не може допустити щастя інших, обіцяє не лише любити дівчину, але й одружитися з нею. Це протиставлення посилюється також і контекстуальними антонімами *близькії – тяжкії*: *Сусіди близькії, вороги тяжкії, не дають ходити, дівчину любити. Я ж буду ходити і буду любити, ще й до себе візьму – буду з нею жити*. Чим більшим було кохання, тим важче вмирати, що також віддзеркалюється антитезою: *Ой, тим воно тяжко – любилися важко, тим воно тяженько – любилися вірненько*. В пісні "Ой, ти, зіронько та вечірняя" зірка, розглядаючи красу дівчини, передбачає її нещасливе кохання. Антитеза з повтором у цьому випадку відображає протиріччя між обдарованістю людини талантами й вродою та жалюгідністю її долі, життя, ролі в суспільстві: *Красо ж моя ти вродливая, кому будеш, нещасливая, красо ж моя ти прекрасная, кому ж будеш ти, нещасная?*

Кохання компрометує людей: ця проблема також часто оспівується в українській народній творчості. Те розчарування, яке залишається, перетворюється на глибокий моральний біль стосовно того, що *ти ж не моя,.. я не твій* ("Та вже третій вечір"): *Як ми любилися, як ми кохалися, слави й поговору набиралися; була слава-поговір, ти ж не моя, серце, я не твій!* Трагедією безчестя обертається кохання для дівчини-сиротини, яку звів з розуму вдовин син ("Тихо, тихо Дунай воду несе"). В пісні за допомогою антитези *(ти слави набирайся – я слави не боюся, мені пришиють квітку – тебе завертять в намітку)* засуджується безвідповідальність, легковажність молоді: *Оставайся, слави набирайся. А я молодий, слави не боюся, вийду з села, зараз оженюся. Мені, дівко, та пришиють квітку, тебе ж, дівко, завертять в намітку*.

В українському фольклорі є розповсюдженим прийом паралелізму, який передбачає одночасне розгортання подій у природі й у житті персонажів пісень: *Ой, у полі билинонька коливається, а в шиночку вдовин син напивається* ("Ой, у полі билинонька коливається"). Паралелізм зустрічаємо й у пісні "Над моєю хатиною", в якій чорна хмара, що нависла над будинком дівчини, символізує плітки людей: *Над моєю хатиною чорна хмара стала… А на мене, молодую, поговір та слава!*. Метафора *я тую чорну хмару крилом розмахаю* свідчить про силу духу молодої дівчини, її волю, прагнення захистити себе й своє кохання. А метафоричний прокльон-звертання до ворогів *судила б вас трясця* переконує в справедливості життєвої позиції жінки, її безмежному бажанні перемогти негаразди. Антитезою до цього речення є звертання дівчини до Бога з проханням дати щастя й добру годину коханому чоловіку. Щиросердне прохання за милого відбивається в пісні за допомогою повтору й градації (послати "*щастя ще й добру годину"*): *А моєму миленькому пошли, боже, щастя… Пошли, боже, йому щастя ще й добру годину, що він мене пригортає, як мати дитину*. Пісня "Ой, роду мій, ой, роду мій…" віддзеркалює самотність жінки на чужині, сила страждань якої підкреслюється паралельною конструкцією *хто їде – води нап'ється,.. з мене… всякий насміється*: *А хто їде – води бере, водиці нап'ється… Ой, так з мене на чужині всякий насміється*.

Нещасливе кохання відображається й з використанням потенціалу градації. Яскраво це представлено в пісні "Ой, од моря та й до моря", в якій дівчина звертається до густої лози з проханням нахилятися, куди вітер віє, а до очей – дивитися, чи їде її милий. Лози похилились, а потім повсихали, а очі зажурилися й плакати стали, втім, милий так і не повернувся до своєї коханої. Окреслена градація вживається в поєднанні з паралельною конструкцією й повтором:

Нахиляйтесь, густі лози, куди вітер віє!.. Дивітеся, карі очі, чи милий не їде! Нахилились густі лози та й вже похилились… Дивилися карі очі та вже й зажурились. Хилилися густі лози та й вже повсихали… Дивилися карі очі та й плакати стали. Серце здатне відчувати сильну журбу, в цьому випадку градація *серце б'ється, б'ється, ще й побивається* відбиває неймовірну печаль і самотність людини (пісня "Ой, там за яром…").

Граматико-стилістичний прийом перерахування слугує у фольклорі для нанизування подій із метою посилення враження про їхній вплив на життя людей, наприклад, у пісні "Ой, там, на горі, дивний див" чоловік пропонує дівчині одружитися з ним й окреслює їхнє майбутнє: *То будеш мені жоною, моїй матері слугою. Моїй матері працювати….* Прийом перерахування дозволяє передати динаміку подій, силу почуттів. Так, у пісні "В чистім полі криниченька" перерахування з антитезою *любилися, кохалися, та й не побралися* віддзеркалює протиріччя між душевними потягами людей, сподіваннями на радість і жорстокістю реальної дійсності. Розбите щастя певної пари приносить, на жаль, злобну втіху іншим – *нашим воріженькам*.

Оксюморон у народних піснях слугує висловленню протиріч поведінки або характеру людини, наприклад, у пісні "Ой, і зрада карі очі,

зрада" молода жінка звертається до чоловіка з докором на його зрадливу поведінку: *Чому в тебе, милий, не вся щира правда?*. Оксюморон *не вся щира правда* свідчить про невірність чоловіка, його непостійність й бажання покинути жінку *(а таки тебе я навіки покину)*. В пісні "Ой, роду мій, ой, роду мій…" сестра, яка дуже сумує за своєю родиною, запрошує своїх братів до себе, вона жаліється на свою нещасну долю на чужині й пропонує *з горя погуляти*. В цьому контексті оксюморон *з горя погуляю* свідчить про невмирущу силу духу людини, на її вічне сподівання на краще, на її безмежну любов.

Таким чином, принципово важливими особливостями вживання стилістичних прийомів у народних піснях є такі, як-от: використання метафор, що дозволяють передати всі нюанси душевного стану персонажів пісень; вживання епітетів, які слугують точній і лаконічній характеристиці зовнішності й характеру особистості; використання конотативних елементів (пестливих суфіксів у структурі іменників і прикметників), що сприяє більшій інтимності відображення емоцій персонажів; поєднання перифраз й епітетів з негативним відтінком задля висміювання заздрощів, жадібності, жорстокості людей; порівняння дівчат і хлопців із тими об'єктами, які символізують Україну (голубкою, вербою, вишнею, калиною, тополею – для дівчат, орлом, голубом, дубом – для чоловіків); звертання до лексико-граматичних засобів (антитези, повтору, паралелізму, оксюморону, перерахування, градації) в поєднанні з тропами з метою засудження аморальних учинків молоді, заклику до чесного життя, сповненого позитивного сенсу; гіперболізація почуттів, що допомагає відбити щирість кохання, щастя або страждання. Українські народні пісні закликають сучасне покоління до честі, порядності, толерантності, справедливості, здатності дарувати любов як головний принцип існування людства. Перспективами дослідження окресленої проблеми є висвітлення вживання елементів фольклору в творах українських письменників задля відображення психологічних особливостей персонажів.

Література

1. Гуменний М. Х. Поетика романного жанру Олеся Гончара: проблеми типологій: монографія / Микола Хомич Гуменний. – К.: Акцент, 2005. – 240 с.
2. Мацько Л. І. Стилістика української мови: [підручник] / [Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько]; за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
4. Смущинська І. Теорія фігур у XXI столітті, основні проблеми // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства: матеріали Третьої Всеукраїнської наукової конференції романістів / Ірина Смущинська. – Одеса: Вид-во КП ОМД, 2010. – С.22-23.
5. Українські пісні / уклад. О. В. Зав'язкін. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2003. – 512 с.

The results of research of use of the stylistic methods of description of person's emotional state in the Ukrainian folklore (songs about love) are exposed in the article. The comparative analysis of use of trope and figures are found out.

Key words: *stylistic method, metaphor, epithet, gradation.*

Раскрыты результаты исследования употребления стилистических средств описания эмоционального состояния человека в украинском фольклоре (песнях о любви). Осуществлен сравнительный анализ использования тропов и фигур при отображении позитивных и негативных чувств.

Ключевые слова: *стилистическое средство, метафора, эпитет, градация.*